

XALQARO SAVDODA RAQAMLI TO'LOV TIZIMLARI VA PLATFORMAVIY BIZNES MODELLARINING O'RNI

Muxtorov Boburmirzo Bahodir o'g'li

O'zbekiston Respublikasi bank-moliya akademiyasi

mustaqil tadqiqotchisi

<https://orcid.org/0009-0000-5638-577X>

boburmirezokoo@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi raqamli to'lov tizimlari va platformaviy biznes modellarining xalqaro savdo operatsiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Transchegaraviy hisob-kitoblarni tezlashtirish, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish hamda bank, fintech, elektron savdo va logistika xizmatlarini yagona raqamli ekotizimda birlashtirish imkoniyatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: xalqaro savdo, raqamli to'lov tizimlari, platformaviy biznes modeli, transchegaraviy to'lovlar, fintech, elektron tijorat, raqamli ekotizim, tranzaksiya xarajatlari.

Raqamli to'lov tizimlari va platformaviy biznes modellari xalqaro savdo operatsiyalarini amalga oshirish mexanizmlarini sezilarli darajada o'zgartirmoqda. Ular eksportyor, importyor, bank, fintech kompaniyasi va logistika xizmatlarini yagona raqamli muhitda birlashtirib, transchegaraviy hisob-kitoblarni tezlashtirish, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish hamda savdo jarayonlarining shaffofligini oshirish imkonini beradi. Shu sababli xalqaro

savdoda raqamli to'lov infratuzilmasi va ko'p tomonlama platformaviy biznes modellarining o'rnini tadqiq etish dolzarb ahamiyatga ega.

Evans va Schmalensee (2016) platformaviy biznes modelini bir nechta foydalanuvchi guruhlarini o'zaro bog'lovchi ko'p tomonlama bozor sifatida izohlaydi. Mualliflar platformalarning asosiy vazifasi bozor ishtirokchilari o'rtasidagi tranzaksiyalarni muvofiqlashtirishdan iborat ekanini ta'kidlaydi.

Adner (2017) platformalarni mustaqil xizmat emas, balki o'zaro bog'langan ishtirokchilardan tashkil topgan ekotizim sifatida baholaydi. Mazkur yondashuv xalqaro savdoda bank, to'lov, logistika va elektron tijorat xizmatlarining yagona tizimda faoliyat yuritishini tushuntirish imkonini beradi.

Claessens, Frost, Turner va Zhu (2018) fintech bozorlarining rivojlanish omillari va moliyaviy xizmatlarga ta'sirini o'rgangan. Ularning tadqiqotida raqamli moliyaviy vositalar hisob-kitoblarni soddalashtirishi, moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini kengaytirishi va an'anaviy vositachilik xarajatlarini kamaytirishi asoslangan.

Raqamli to'lov tizimlari xalqaro savdo operatsiyalarini tezlashtirish, hisob-kitob xarajatlarini kamaytirish va to'lovlarning shaffofligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. An'anaviy transchegaraviy hisob-kitoblarda bir nechta vositachilar ishtirok etishi operatsiya muddati va xizmat haqlarining oshishiga olib keladi. Raqamli to'lov platformalari esa banklar, fintech kompaniyalari, eksportyor va importyorlarni yagona tizimda bog'lab, to'lovlarni masofadan va tezkor amalga oshirish imkonini yaratadi.

Tahlil natijalariga ko'ra, internet-ekvayring orqali amalga oshirilgan tranzaksiyalar hajmi 6,2 trln so'mdan 7,4 trln so'mga yetib, 18,6 foizga oshgan. Raqamli savdo integratsiyasi ko'rsatkichining 2025-yilda 0,61 ni tashkil etishi va avvalgi yilga nisbatan 0,09 punktga ko'tarilishi raqamli to'lov infratuzilmasi bilan savdo faolligi o'rtasida ijobiy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi.

Platformaviy biznes modelining asosiy xususiyati bir nechta ishtirokchilarni yagona raqamli ekotizimda birlashtirishdan iborat. Bunday modelda bank faqat to'lovlarni amalga oshiruvchi vositachi bo'lib qolmay, balki elektron savdo, fintech, logistika, valyuta konvertatsiyasi va risklarni monitoring qilish xizmatlarini muvofiqlashtiruvchi platforma operatoriga aylanadi. Natijada eksportyorlar turli xizmatlardan alohida-alohida foydalanish o'rniga ularni bitta raqamli muhit orqali olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Platforma, fintech, savdo va risklarni boshqarish bloklarining integratsiyasi natijasida platformaviy ekotizim ko'rsatkichi 0,567 darajaga yetgan, mobil va onlayn xizmatlardan foydalanuvchilar soni esa 3,9 milliondan 4,8 millionga yoki 22,4 foizga oshgan. Bu ko'rsatkichlar platformaviy biznes modeli mijozlar qamrovini kengaytirish va raqamli xizmatlardan foydalanish faolligini oshirishini ifodalaydi.

Raqamli to'lov tizimlaridan foydalanish bank va savdo operatsiyalarining xarajatlariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Onlayn to'lovlar ulushining 41 foizdan 49 foizga oshishi natijasida operatsion xarajatlar 8–10 foizga kamaygan, xarajatlarning daromadlarga nisbati esa 47,8 foizdan 35,8 foizga qisqargan. Mazkur natijalar raqamli moliyaviy vositachilik nafaqat to'lov tezligini oshirishi, balki bank va tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiy samaradorligini ham yaxshilashini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, raqamli to'lov va platformaviy biznes modellarining rivojlanishi kiberxavfsizlik, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, valyuta risklari, texnik uzilishlar va turli platformalar o'rtasidagi integratsiya muammolarini yuzaga keltiradi. Shu sababli xalqaro savdoda API integratsiyasi, Open Banking, real vaqt monitoringi, elektron identifikatsiya va firibgarlikni aniqlash tizimlarini rivojlantirish zarur.

Umuman, raqamli to'lov tizimlari va platformaviy biznes modellari xalqaro savdoning tezkorligi, qulayligi va iqtisodiy samaradorligini oshiradi.

Ularning bank, fintech, elektron tijorat va logistika xizmatlari bilan kompleks integratsiyasi transchegaraviy savdo operatsiyalarini soddalashtirish, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish hamda eksport faoliyatini kengaytirishga xizmat qiladi.

Tahlil natijalari raqamli to'lov tizimlari va platformaviy biznes modellari xalqaro savdo operatsiyalarining tezkorligi, shaffofligi hamda iqtisodiy samaradorligini oshirishini ko'rsatdi. Raqamli to'lovlar orqali transchegaraviy hisob-kitoblarni tezlashtirish, vositachilik xarajatlarini kamaytirish va savdo ishtirokchilari o'rtasidagi moliyaviy aloqalarni soddalashtirish imkoniyati yuzaga keladi. Platformaviy biznes modeli esa bank, fintech, eksportyor, importyor, logistika va risk-monitoring xizmatlarini yagona raqamli ekotizimda birlashtiradi.

Internet-ekvayring tranzaksiyalari hajmining 6,2 trln so'mdan 7,4 trln so'mga oshishi, onlayn to'lovlar ulushining 41 foizdan 49 foizga ko'tarilishi hamda operatsion xarajatlarning 8–10 foizga kamayishi raqamli to'lov infratuzilmasining iqtisodiy samaradorligini ko'rsatadi. Shuningdek, platforma, fintech, savdo va risklarni boshqarish bloklarining integratsiyasi raqamli xizmatlardan foydalanuvchilar doirasini kengaytirishga xizmat qilgan.

Xalqaro savdoda raqamli to'lov tizimlari va platformaviy biznes modellarining imkoniyatlaridan samarali foydalanish uchun quyidagi takliflarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

1. Tijorat banklari, fintech kompaniyalari, elektron savdo va logistika platformalari o'rtasida API integratsiyasini kengaytirish.
2. Eksportyorlar uchun transchegaraviy to'lov, valuta konvertatsiyasi, savdoni moliyalashtirish va monitoring xizmatlarini yagona platformada taqdim etish.
3. Open Banking va tezkor raqamli to'lov mexanizmlarini rivojlantirish orqali hisob-kitob muddati va tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish.

4. Firibgarlik, kiberxavfsizlik, valuta va operatsion risklarni aniqlash uchun sun'iy intellekt, RegTech va real vaqt monitoringi vositalaridan foydalanish.

5. Kichik va o'rta biznes subyektlariga xalqaro raqamli to'lov tizimlaridan foydalanish, elektron hujjat aylanishi va platformaviy savdo bo'yicha amaliy ko'mak ko'rsatish.

Mazkur chora-tadbirlar xalqaro savdo hisob-kitoblarini soddalashtirish, eksport operatsiyalarining xarajatlarini kamaytirish, platformalar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish va milliy tadbirkorlarning global bozorlardagi faolligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Evans, D. S. Matchmakers: The New Economics of Multisided Platforms / D. S. Evans, R. Schmalensee. – Boston : Harvard Business Review Press, 2016. – 256 p.

2. Adner, R. Ecosystem as structure: an actionable construct for strategy / R. Adner // Journal of Management. – 2017. – Vol. 43, № 1. – P. 39–58.

3. Claessens, S. Fintech credit markets around the world: size, drivers and policy issues / S. Claessens, J. Frost, G. Turner, F. Zhu // BIS Quarterly Review. – 2018. – September.